

จิตวิทยาพัฒนาการของเด็กวัยเรียน

บทบาท หน้าที่ของครูก็คือ การช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาทั้งทางด้านร่างกาย เซาว์นปัญญา บุคลิกภาพ อารมณ์และสังคม ได้ตามศักยภาพของตน ดังนั้นจึงจำเป็นที่ครูจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการด้านต่างๆของผู้เรียนที่ตนเองสอน ผู้เรียนในแต่ละวัยประกอบด้วย วัยอนุบาล วัยประถมศึกษา และวัยมัธยมศึกษา ลักษณะของผู้เรียนในแต่ละวัย ประกอบด้วย พัฒนาการทางด้านร่างกาย พัฒนาการทางด้านเซาว์นปัญญา พัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพ พัฒนาการทางด้านอารมณ์และสังคม

วัยอนุบาล (อายุ 3-6 ปี)

พัฒนาการทางด้านร่างกาย

พัฒนาการทางด้านร่างกายของเด็กวัยนี้จะมีความก้าวหน้ามาก ทั้งทางด้านรูปร่างโดยทั่วไป กล้ามเนื้อ และกระดูก ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. เด็กวัยนี้สามารถที่จะบังคับการเคลื่อนไหวของร่างกายได้ดี เดินได้อย่างคล่องแคล่วและสามารถวิ่งและกระโดดได้ ดังนั้น เด็กวัยนี้จะไม่ค่อยอยู่นิ่ง จำเป็นที่ครูจะต้องจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เด็กวิ่ง ปีนป่าย และกระโดด แต่ไม่ควรจะให้อิสระมากเกินไป ครูควรจัดกิจกรรมที่ครูสามารถควบคุมดูแลได้อย่างทั่วถึง และเนื่องจากเด็กวัยนี้ใช้พลังงานมากในการกระโดด ปีนป่าย และวิ่ง ครูจึงจำเป็นต้องจัดตารางสอนให้เด็กได้มีเวลาพักผ่อนด้วย

2. พัฒนาการของกล้ามเนื้อใหญ่ มีความก้าวหน้ามากกว่ากล้ามเนื้อย่อย ดังจะเห็นได้จากเด็กเล็กที่อายุราวๆ 3-4 ปี จะจับดินสอไม่ถนัด แต่ก็ยังสามารถที่จะวาดวงกลมหรือรูปทรงเลขาคณิตบางอย่างได้ แต่ไม่เรียบร้อย แต่ถ้าเด็กอายุมากขึ้น ก็จะสามารถทำได้ดีขึ้นตามลำดับ ความแตกต่างระหว่างบุคคลจะเห็นได้ชัดในทักษะบางอย่าง เช่น ผูกเชือกกรองเท้า หรือติดกระดุมเสื้อ ดังนั้นครูควรพยายามที่จะหลีกเลี่ยงกิจกรรมที่เด็กจะต้องใช้กล้ามเนื้อย่อย

3. ความสัมพันธ์ระหว่างตาและมือยังไม่สมบูรณ์นัก เด็กวัยนี้ยังมีความลำบากในการที่จะโฟกัส สายตา หรือฟังคู่วัตถุที่เล็กๆ การจัดกิจกรรมสำหรับเด็กวัยนี้จึงควรหลีกเลี่ยงงานที่ต้องการความละเอียด ประณีต ตัวหนังสือที่เขียนให้เด็กวัยนี้จึงควรเขียนตัวโตๆ ดินสอที่เด็กใช้ ก็ควรจะเป็นแท่งใหญ่ และครูควรจัดกิจกรรมให้เด็กมีโอกาสฝึกหัด เช่น ให้เด็กหัดใช้กรรไกรตัดกระดาษ เป็นต้น

4. ความแตกต่างระหว่างเพศ เกี่ยวกับพัฒนาการทางด้านร่างกาย จะเห็นได้ชัด โดยทั่วไป เด็กชาย

จะมีรูปร่างโตกว่าเด็กหญิง แต่เด็กหญิงจะมีความก้าวหน้าทางด้านร่างกายมากกว่าทุกด้าน เป็นต้นว่า พัฒนาการทางกล้ามเนื้อย่อยสามารถจับของเล็กได้ดีกว่าเด็กชายมาก ครูควรระวังไม่ให้มีการแข่งขันระหว่างเด็กชายกับเด็กหญิง เกี่ยวกับทักษะที่ต้องใช้กล้ามเนื้อย่อย

5. แม้ว่าเด็กวัยนี้จะสามารถใช้ส่วนต่างๆ ของร่างกายได้ดีขึ้นตามอายุ เช่น ในการโยนลูกบอลเด็ก 3 ขวบจะยังทำไม่ได้ แต่ประมาณร้อยละ 20 ของเด็กอายุ 4 ขวบ จะทำได้ดี และเมื่ออายุ 5 ขวบ จะทำได้ราวๆ ร้อยละ 74 ความสามารถในการป็นและกระโดดจะเป็นไปตามอายุ แต่สิ่งที่ควรระวังในวัยนี้ก็คือ ศีรษะ เพราะกระดูกกะโหลกศีรษะของเด็กยังอ่อน เวลาศีรษะกระทบของแข็ง หรือในการสู้กันโดยให้ศีรษะกระทบกัน ก็อาจจะเป็นอันตรายได้ ครูจะต้องอธิบายให้เด็กในวัยนี้ฟัง เพื่อเด็กเองจะได้รู้จักระวังตัวเอง

6. ความถนัดในการใช้มือของเด็ก จะเห็นได้ชัดในวัยนี้ เด็กที่ถนัดมือซ้ายมักจะถูกล้อเลียน หรืออาจจะถูกพ่อแม่บังคับให้ใช้มือขวา ครูควรระวังสังเกตความถนัดของเด็ก และควรอธิบายให้เด็กที่ถนัดซ้ายและเพื่อนๆ ทราบว่าการถนัดซ้ายเป็นของธรรมดาคนถนัดซ้าย ไม่ได้ผิดปกติ ด้วยการยกตัวอย่างบุคคลที่เก่งและมีชื่อเสียง เช่น ไมเคิล แอนเจโล ศิลปินของอิตาลีที่มีชื่อเสียงของโลก และประธานาธิบดีจอร์จบุช เป็นต้น

การพัฒนาการทางด้านร่างกายข้างต้นเป็นพัฒนาการทั่วไปของเด็กวัยนี้ แต่ไม่ได้หมายความว่าเด็กทุกคนจะพัฒนาตามรูปแบบนี้ พ่อแม่และครูจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของเด็ก แต่ละคนจะพัฒนาในอัตราไม่เท่ากัน บางคนช้า บางคนเร็ว ดังนั้น พ่อแม่และครูไม่ควรจะเปรียบเทียบเด็กที่พัฒนาช้าเร็วว่า เด็กช้าสู้เด็กพัฒนาเร็วไม่ได้ การพัฒนาร่างกายจะเป็นตัวชี้ความพร้อมของเด็กในการอ่านเขียนด้วย เด็กที่พัฒนาช้าไม่ควรเรียกว่าเป็นเด็กโง่หรือไม่ควรจเร่งให้ทำงานเหมือนเด็กที่พัฒนาเร็ว เพราะเด็กจะเกิดความซับซ้อนใจและท้อถอยไม่อยากเรียนรู้

โดยสรุปเด็กวัยอนุบาลเป็นวัยที่มีพัฒนาการทักษะทางด้านร่างกายเพิ่มขึ้นตามอายุ เด็กจะเพิ่มความสามารถในการเล่นต่างๆ ที่ต้องการทักษะทางด้านร่างกายขึ้นตามอายุ

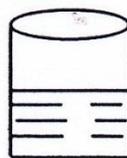
พัฒนาการทางด้านเชาวน์ปัญญา

พัฒนาการทางด้านเชาวน์ปัญญาของเด็กในวัยนี้ จะกล่าวถึงทฤษฎีของเพียเจท์ มีดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 2 Preoperational (18 เดือน - 7 ขวบ)

เด็กวัยก่อนเข้าโรงเรียนและวัยอนุบาลมีระดับเชาวน์ปัญญาอยู่ในขั้นที่ 2 เด็กวัยนี้มีโครงสร้างของเชาวน์ปัญญา (Structure) ที่จะใช้สัญลักษณ์แทนวัตถุสิ่งของที่อยู่รอบๆ ตัวได้ โดยมีพัฒนาการทางด้านภาษาเด็กวัยนี้จะเริ่มด้วยการพูดเป็นประโยคและเรียนรู้คำต่างๆ เพิ่มขึ้นเด็กจะรู้จักคิดในใจ อย่างไรก็ตามความคิดของเด็กวัยนี้ยังมีข้อจำกัดหลายอย่างโดยเฉพาะตอนต้นของวัยนี้ มีสิ่งๆ ที่เด็กวัยนี้ทำไม่ได้เหมือนเด็กวัยประถมศึกษาหลายอย่าง ลักษณะเชาวน์ปัญญาของเด็กวัยนี้อาจจะสรุปได้ดังนี้

1. เด็กวัยนี้จะเข้าใจภาษาและทราบว่าของต่างๆมีชื่อและใช้ภาษาเพื่อช่วยในการแก้ปัญหาได้
2. เด็กจะเลียนแบบผู้ใหญ่ในเวลาเล่น (Deferred imitation) หรือเลียนแบบได้โดยตัวแบบไม่ต้องอยู่ต่อหน้าจะเห็นได้จากการเล่นขายของของเด็กหรืออาบน้ำให้ตุ๊กตาหรือเล่นสมมติหรือสร้างทำ เช่น เด็กจะเล่นทำเป็นนอนหลับหรือใช้สิ่งต่างๆเล่นเป็นแบบจริง เช่น กล้องกระดาษทำเป็นรถยนต์
3. เพียเจท์ เรียกวัยนี้ว่าวัย Centration คือมีความตั้งใจที่ละเอียดอย่าง ฉะนั้นเด็กวัยนี้จึงมีความคิดที่บิดเบือน (Distort) จากความเป็นจริงเพียเจท์ ให้เด็กอายุ 5 ขวบดูลูกปัด (Beads) ทำด้วยไม้กล่องหนึ่ง ประกอบด้วยลูกปัดที่ทำด้วยไม้สีขาวยาว 20 ลูกและสีน้ำตาล 7 ลูกและถามเด็กว่ามีลูกปัดสีอะไรมากกว่าเด็กจะตอบได้ถูกว่า “สีขาว” แต่เมื่อถามว่าระหว่างลูกปัดสีขาวและลูกปัดทั้งหมดอะไรมีจำนวนมากวกกว่ากัน เด็กจะตอบไม่ได้ว่าลูกปัดทั้งหมดมากกว่าสีขาวจะยังคงตอบว่าสีขาวมากกว่าเพราะไม่เข้าใจว่าลูกปัดสีขาวเป็นส่วนหนึ่งของลูกปัดทั้งหมด
4. มีการยึดถือตัวเองเป็นศูนย์กลาง (Egocentrism) ไม่สามารถที่จะเข้าใจความคิดเห็นของผู้อื่นหรือไม่ได้คิดว่าผู้อื่นเขาจะคิดอย่างไร ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเช่นกันก็คือ เวลาเด็ก 2 คนในวัยนี้เล่นด้วยกันและคุยกันถ้ามองดูเผินๆจะคิดว่าเขาคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันแต่ที่จริงแล้วเด็กจะต่างคนต่างคุยต่างเล่น
5. เด็กวัยนี้ไม่สามารถจะทำปัญหาการเรียงลำดับ (Seriation) ได้เช่นไม่สามารถที่จะเรียงของจากมากไปหาน้อย จากน้อยไปหามากหรือความยาวไปสั้นและนอกจากนี้เด็กก็ยังไม่เข้าใจการคิดย้อนกลับ (Reversibility) คือเด็กไม่สามารถจะเข้าใจว่าถ้า $2+2 = 4$ แล้ว $4-2 = 2$
6. เด็กวัยนี้จะไม่เข้าใจความคงตัวของสสาร (Conservation) เพราะเด็กวัยนี้จะให้เหตุผลจากรูปร่างที่เห็นหรือ States ไม่ใช่การแปลงรูปเป็นอย่างอื่น (Transformation) ตัวอย่างที่มีชื่อเสียงของเพียเจท์ที่แสดงถึงพัฒนาการทางด้านเชาวน์ปัญญาความคิดของเด็กในวัยนี้ได้แก่ การทดลองที่ไขแก้ว 2 ใบที่มีขนาดสูงเท่ากันแล้วใส่น้ำลงไปเป็นจำนวนเท่ากันเพื่อให้ระดับน้ำในแก้วสองใบเท่ากันตามรูปที่ 1 เมื่อเทน้ำลงไปในแก้ว 2 ใบเป็นประมาณเท่ากัน ดังภาพประกอบ 1

ก

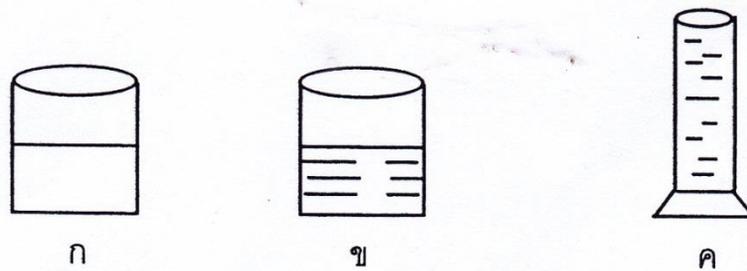

ข

รูปที่ 1 แสดงระดับน้ำเท่ากันในแก้ว 2 ใบ ที่มีขนาดเท่ากัน

ภาพประกอบ 1 ความคงตัวของสสารระดับน้ำเท่ากัน (สุรางค์ ไคว์ตระกูล, 2556)

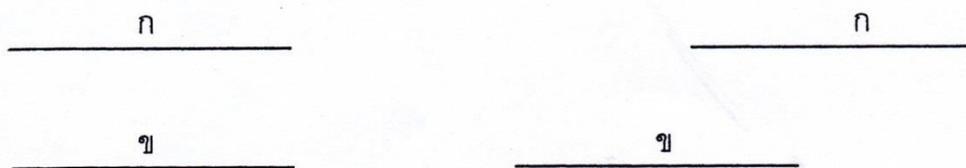
ผู้ทำการทดลองถามเด็กว่าน้ำในแก้ว ก และ ข เท่ากันไหม ถ้าหากเด็กตอบไม่เท่าผู้ทดลองให้โอกาสเด็กปรับระดับน้ำโดยการเทเพิ่มหรือเทออกจนเด็กเห็นเท่ากัน เมื่อได้คำตอบจากเด็กว่าแก้ว ก และ ข มีน้ำเท่ากัน ผู้ทดลองเทน้ำจากแก้ว ก ลงในแก้ว ค ซึ่งมีเส้นผ่านศูนย์กลางเล็กกว่าและสูงกว่าจะปรากฏว่าระดับน้ำสูงขึ้นตามรูปที่ 2 ผู้ทดลองถามเด็กว่าจำนวนน้ำในแก้ว ข และแก้ว ค เท่ากันหรือไม่เด็กวัยนี้จะตอบว่าไม่เท่า น้ำในแก้ว ค มีมากกว่า ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเด็กวัยนี้มีความเข้าใจหรือมีการตัดสินใจอย่างผิวเผินจากสิ่งที่ตนเห็นและการรับรู้ไม่สามารถที่จะอ้าง (Inferred) จากหลักฐานมาประกอบไม่สามารถที่จะเข้าใจในความคงตัวของของที่มีจำนวนเท่ากันแม้ว่าจะเปลี่ยนรูปร่างจำนวนก็ยังเท่ากันอยู่ ดังภาพประกอบ 2

รูปที่ 2 ผู้ทดลองเทน้ำจากแก้ว ก ไปใส่แก้ว ค (ต่อหน้าเด็กซึ่งกำลังสังเกต)

ภาพประกอบ 2 ความคงตัวของสสารเท่ารวมกัน (สุรางค์ โค้วตระกูล, 2556)

การทดลองอีกอันหนึ่งที่แสดงว่าความคิดของเด็กในวัยนี้ขึ้นอยู่กับรับรู้ (Perception) เป็นส่วนใหญ่เพียเจต์ ได้ให้ไม้เล็กๆสองอันที่มีขนาดเท่ากันวางขนานกันให้อันหนึ่งอยู่เหนืออีกอันหนึ่งตามรูปที่ 3ก ดังภาพประกอบ 3

รูปที่ 3ก ไม้ ก และ ข มีความยาวเท่ากัน

รูปที่ 3ข ไม้ ก ซึ่งขนาดเดียวกับ ข ถูกเลื่อนไปทางขวา

ภาพประกอบ 3 ความคงตัวของสสารไม้ยาว (สุรงค์ โคว์ตระกูล, 2556)

เพียเจท์ ถามเด็กว่าไม้ ก และ ข ตามรูปที่ 3ก มีขนาดเท่ากันหรือไม่ เด็กวัยนี้จะตอบว่า เท่ากัน และต่อหน้าเด็กคนเดียวกันผู้ทดลองเลื่อนไม้ ก ไปข้างขวาให้เลื่อนกับ ข ตามรูปที่ 3ข และถามเด็กว่า ที่นี้ดูสิว่า ก และ ข เท่ากันหรือไม่ เด็กวัยนี้จะตอบว่าไม่เท่ากันไม้ ก ยาวกว่าไม้ ข

การทดลองทั้งสองอย่างนี้แสดงให้เห็นว่าเด็กวัยนี้ยังไม่มีความเข้าใจและรู้จักคิดโดยใช้เหตุผลอย่างถูกต้อง ความคิดยังขึ้นอยู่กับสิ่งที่เขารับรู้หรือสิ่งที่เขาเห็นด้วยตามความคิดของเด็กวัยนี้ยังขึ้นอยู่กับความรู้เป็นส่วนใหญ่ไม่สามารถที่จะใช้เหตุผลอย่างลึกซึ้งแต่เป็นขั้นที่เด็กเริ่มใช้ภาษาสามารถที่จะบอกชื่อสิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัวเขาและเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของเขาสามารถที่จะเรียนรู้ถึงสัญลักษณ์และใช้สัญลักษณ์ได้เด็กในวัยนี้มักจะเล่นสมมติ เช่น พุดกับตุ๊กตาเหมือนพุดกับคนจริงๆเด็กวัยนี้มีความตั้งใจที่ละเอียดและยังไม่สามารถที่จะเข้าใจว่าสิ่งที่เท่ากันแม้ว่าจะเปลี่ยนรูปร่างหรือแปรสภาพหรือเปลี่ยนที่วางควรจะยังคงเท่ากันและยังไม่สามารถที่จะเปรียบเทียบสิ่งของมากและน้อย ยาวและสั้นได้อย่างแท้จริง และมีการยึดตนเองเป็นศูนย์กลางไม่สามารถที่จะเข้าใจความคิดเห็นของผู้อื่น

ดังนั้น ครูที่สอนเด็กวัยนี้จะสามารถช่วยเด็กให้มีพัฒนาการทางเขาวนปัญญาส่งเสริมให้เด็กมีสมรรถภาพ โดยพยายามเปิดโอกาสให้เด็กวัยนี้มีประสบการณ์ค้นคว้าสำรวจสิ่งแวดล้อม และสนับสนุนให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับครูและเพื่อนวัยเดียวกัน และพยายามให้ข้อมูลย้อนกลับเวลาที่เด็กทำถูกหรือประสบความสำเร็จ และพยายามตั้งความคาดหวังในสัมฤทธิ์ผลในความสามารถของเด็กแต่ละคน

พัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพ

เด็กวัยนี้เป็นวัยที่นักจิตวิทยาพัฒนาการอีริกสัน (Erikson) เรียกว่า เป็นวัยแห่ง การเป็นผู้คิดริเริ่ม - การรู้สึกผิด (Initiative vs Guilt) เด็กอายุประมาณ 3-5 ปี อีริกสัน เรียกวัยนี้ว่าเป็นวัยที่เด็กมีความคิดริเริ่มอยากจะทำอะไรด้วยตนเอง จากจินตนาการของตนเอง การเล่นสำคัญมากสำหรับวัยนี้ เพราะเด็กจะได้ทดลองสิ่งต่างๆ จะสนุกจากการสมมติของต่างๆเป็นของจริง เช่น อาจใช้ลังกระดาษเป็นรถยนต์ คับรถยนต์ เหมือนผู้ใหญ่ อย่างไรก็ตามเด็กก็พยายามจะเป็นอิสระ พึ่งตนเอง อยากทำอะไรเองไม่พึ่งผู้ใหญ่ เป็นวัยที่เด็กจะเลียนแบบจากผู้ใหญ่ ทั้งด้านการพูดและการกระทำ อีริกสันอธิบายความรู้สึกผิด (Guilt) เหมือนกับฟรอยด์ (Freud) คือ เน้น Resolution ของ Oedipal complex ฟรอยด์ได้อธิบายพัฒนาการด้านบุคลิกภาพของเด็กวัยนี้ว่าอยู่ในขั้นอวัยวะเพศ (3 – 5 ปี) ความพึงพอใจของเด็กวัยนี้อยู่ที่อวัยวะสืบพันธุ์ เด็กมักจะจับต้องลูบคลำอวัยวะเพศ ระยะเวลาฟรอยด์กล่าวว่า เด็กผู้ชายมีปมเอดิปปัส (Oedipus Complex) ฟรอยด์อธิบายการเกิดของปมเอดิปปัสว่า เด็กผู้ชายติดแม่และรักแม่มาก และต้องการที่จะเป็นเจ้าของแม่แต่เพียงผู้เดียว และต้องการร่วมรักกับแม่ แต่ขณะเดียวกันก็ทราบว่ามีพ่อและพ่อรักกันและก็รู้ดีว่าตนด้อยกว่าพ่อทุกอย่างทั้งด้านกำลังและอำนาจ ประกอบกับความรักพ่อและกลัวพ่อ ฉะนั้นเด็กก็พยายามที่จะเก็บกตความรู้สึกที่อยากจะเป็นเจ้าของแม่แต่ผู้เดียว และพยายามทำตัวให้เหมือนกับพ่อทุกอย่าง ฟรอยด์เรียกกระบวนการนี้ว่า Resolution of Oedipal Complex เป็นกระบวนการที่เด็กชาย

เลียนแบบพ่อทำตัวให้เหมือนพ่อ ส่วนเด็กผู้หญิงมีปมอีเล็คตรา (Electra Complex) ซึ่งฟรอยด์ก็ได้ความคิดมาจากนิยายกรีกเหมือนกับปมเอดิปุส ฟรอยด์อธิบายว่า เริ่มแรกที่เด็กหญิงก็รักแม่มากเหมือนเด็กชาย แต่เมื่อโตขึ้นพบว่าตนไม่มีอวัยวะเพศเหมือนเด็กชาย จึงคิดว่าแม่ต้องเป็นคนรับผิดชอบ เพราะแม่เป็นคนใกล้ชิดที่สุด และโกรธแม่ว่าเป็นคนที่ทำให้ตนไม่มีอวัยวะเพศเหมือนเด็กชาย และมีความรู้สึกอิจฉาผู้ชายที่มีอวัยวะเพศชาย แต่เมื่อทำอะไรไม่ได้ก็ยอมรับ พร้อมกับโกรธแม่มากจึงถอนความรักจากแม่มารักพ่อที่มีอวัยวะเพศที่ตนปรารถนาจะมี แต่ก็รู้ว่าแม่และพ่อรักกัน เด็กหญิงจึงแก้ปัญหาด้วยการใช้กลไกป้องกันตน โดยเก็บความรู้สึกความต้องการของตน (Repression) และเปลี่ยนจากการโกรธเกลียดแม่มาเป็นรักแม่ (Reaction Formation) ขณะเดียวกันก็อยากทำตัวให้เหมือนแม่ จึงเลียนแบบ สรุปลงได้ว่าเด็กหญิงมีความรักพ่อแต่ก็รู้ว่าแย่งพ่อมาจากแม่ไม่ได้จึงเลียนแบบแม่ คือถือแม่เป็นแบบฉบับหรือต้นแบบของพฤติกรรมของ ผู้หญิง

เด็กวัยนี้เป็นวัยที่เต็มไปด้วยพลังงานที่จะเริ่มงาน มีความคิดริเริ่มที่จะทำสิ่งใหม่ๆ ชอบประกอบกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเองอย่างอิสระ ผู้ใหญ่ เช่น บิดา มารดา หรือครูควรจะพยายามช่วยเหลือและสนับสนุนมากกว่าดุหรือห้าม เพราะการดุและห้ามอาจจะทำให้เด็กมีความขัดแย้งในใจ และรู้สึกผิด ทำให้เด็กเก็บกดความคิดริเริ่ม ฟรอยด์ได้กล่าวไว้ว่า เป็นวัยที่เด็กมีปมเอดิปุส และพยายามที่จะหาวิธีแก้ปัญหาความขัดแย้งในใจ โดยการเลียนแบบพฤติกรรมพ่อหรือแม่ที่มีเพศเดียวกับตน

ซึ่งตัวแบบในสิ่งแวดล้อมตัวเด็ก เช่น บิดา มารดา ครู และเพื่อนร่วมวัย รวมทั้งสิ่งที่เห็นจากโทรทัศน์ จะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเด็กวัยนี้มาก การใช้ภาษามาตรฐานทางศีลธรรมและค่านิยมต่างๆ เด็กวัยนี้ควรจะได้รับ การเรียนรู้โดยการสังเกตเกี่ยวกับพฤติกรรมเสริมสร้างสังคมต่างๆ (Prosocial Behaviors) เช่น การแสดงความเมตตาต่อเพื่อน สัตว์เลี้ยง และการแสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งของเล่น และแบ่งขนมให้เพื่อน นอกจากการเรียนรู้จากตัวแบบจริงแล้ว ครูอาจจะใช้การเล่นบทบาทสมมติช่วยในการสอน

พัฒนาการทางด้านอารมณ์และสังคม

อารมณ์มีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของเด็กทุกคน วัยเด็กเล็กเป็นระยะวิกฤตของพัฒนาการทางด้านอารมณ์ การส่งเสริมและช่วยให้เด็กมีความสุข มีความปีติเบิกบานจะเป็นรากฐานสำคัญในการปรับตัว เวลาที่เป็นผู้ใหญ่ อารมณ์ของเด็กวัยนี้มักจะเปิดเผย การแสดงอารมณ์ของเด็กมักจะเกิดขึ้น อย่างปุบปิบกะทันหัน แต่มักจะเปลี่ยนได้ง่าย อารมณ์ของเด็กวัยนี้ที่พบโดยทั่วไปคือ ความกลัว ความวิตกกังวล ความโกรธ ความอิจฉาริษยา เด็กวัยนี้ยังไม่มี การควบคุมอารมณ์ และมักจะเผชิญกับปัญหาเกี่ยวกับการควบคุมอารมณ์ เช่น เมื่อไหร่สมควรที่จะแสดง ความโกรธ หรือเมื่อไหร่จะร้องไห้ได้ ความกลัวของเด็กวัยนี้อาจเกิดจินตนาการ เช่น อาจมีมโนภาพเกี่ยวกับสัตว์ประหลาด กลัวเป็นอันตรายและเจ็บตัว อย่างไรก็ตามความกลัวจากจินตนาการของเด็กจะลดลงตามอายุ นอกจากนี้เด็กจะมีความวิตกกังวลและความคับข้องใจเกี่ยวกับการทำอะไรไม่ได้สมดังปรารถนา เพราะขาดทักษะทั้งทางด้านร่างกายและเชาวน์ปัญญา ความอิจฉาริษยามักจะเกิดขึ้นจากการแข่งขันระหว่างเพื่อนร่วมวัย

และพัฒนาการทางด้านสังคม หมายถึง การสร้างความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่และเพื่อนร่วมวัยในระยะแรกของวัยอนุบาล เด็กมักจะชอบเล่นคนเดียว แต่เมื่อโตขึ้นจะมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนมากขึ้นจะมีการร่วมมือ และมี

ความเข้าใจความรู้สึกของเพื่อนเพิ่มขึ้น พัฒนาการทางด้านสังคมของเด็ก มักจะขึ้นกับการอบรมเลี้ยงดูที่บ้าน บางครอบครัวมักจะสนับสนุนและให้แรงเสริมพฤติกรรมของเด็กที่เรียบร้อยและเงียบ บางครอบครัวให้แรงเสริมพฤติกรรมที่ค่อนข้างก้าวร้าว แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือ ความรักและความอบอุ่นที่เด็กได้รับจากพ่อแม่ ทำให้เด็กกล้ามีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เด็กบางคนมาจากบ้านที่พ่อแม่ใช้อำนาจ และใช้การขู่ทำโทษอยู่ตลอดเวลา ทำให้เด็กมีความกลัวไม่กล้าที่จะอยู่ใกล้ และเมื่ออยู่โรงเรียน เด็กก็จะพยายามหลีกเลี่ยงที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่และเพื่อนร่วมวัย ครูจึงควรให้การสังเกตพฤติกรรมของเด็กถ้าพบเด็กที่มีปัญหาในการปรับตัวเข้ากับเพื่อนก็ควรหาวิธีช่วย โดยพยายามให้แรงเสริมด้วยการชมเชยเวลาที่เห็นเด็กเล่นกับเพื่อน

วัยประถมศึกษา (อายุ 6-12 ปี)

พัฒนาการทางด้านร่างกาย

1. การเจริญเติบโตทางด้านร่างกายของเด็กวัยประถมศึกษา จะช้ากว่าเด็กวัยอนุบาลโดยทั่วไป เด็กจะมีรูปร่างสูงและค่อนข้างจะผอมลงกว่าวัยอนุบาล ตอนแรกราวๆ อายุ 6 – 7 ปี ของเด็กวัยนี้ หรือผู้เรียน ชั้น ป.1 – ป.5 อายุระหว่าง 9 – 10 ปี เด็กชายและเด็กหญิงจะมีขนาดเท่าๆ กันทั้งน้ำหนักและส่วนสูง เด็กชายจะโตกว่าเด็กหญิง แต่ตอนหลังระหว่างอายุ 12 – 13 ปี เด็กหญิงจะโตกว่าเด็กชาย เพราะเด็กหญิงจะเข้าสู่วัยแรกรุ่น (Puberty) เร็วกว่าเด็กชายราวๆ 2 ปี (Tanner, 1970 อ้างถึงในสุรางค์ โค้วตระกูล, 2556)

2. ความแตกต่างระหว่างบุคคลใน ความสูงและน้ำหนัก จะเห็นได้ชัดในวัยนี้ ถ้าหากครูสอนผู้เรียนที่มาจากฐานะเศรษฐกิจและสังคมที่คล้ายคลึงกันมาก แต่มีผู้เรียนที่ตัวเล็กผิดปกติ ครูควรจะสอบถามเรื่องอาหารที่เด็กรับประทาน และอาหารที่ลูกส่วนมีความสำคัญในการเจริญเติบโตของเด็กมากจนสังเกตได้จากขนาดของเด็กที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะเศรษฐกิจและสังคมต่ำ มักจะเล็กกว่าเด็กที่มาจากครอบครัวเศรษฐกิจและสังคมสูง

3. เด็กหญิงที่มีความเจริญเติบโตทางร่างกายเร็วกว่าเพื่อนวัยเดียวกันมักจะมีปัญหาทางด้านการปรับตัว จะรู้สึกวุ่นวายมากกว่าเพื่อนและมีการแยกตัวออกจากเพื่อน สำหรับเด็กชายที่มีความเจริญเติบโตเร็วกว่าเพื่อนร่วมวัย มีการปรับตัวได้ดี

4. พัฒนาการของกล้ามเนื้อกระดูก และประสาทจะเพิ่มขึ้น เด็กชายจะมีพัฒนาการทางกล้ามเนื้อเร็วกว่าเด็กหญิง การใช้ทักษะการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับกล้ามเนื้อใหญ่ๆ ใช้การได้ดีเมื่ออายุประมาณ 7 ปี การใช้และบังคับกล้ามเนื้อต่างๆ ทั้งใหญ่และย่อยจะดีขึ้นมาก สามารถที่จะประสานงานกันได้ดี ดังนั้น เด็กวัยนี้จึงสนุกในการลองความสามารถในการกระโดดสูง กระโดดระยะทางไกลๆ กระโดดเชือก เล่นเตะฟุตบอล โยนฟุตบอล หรือปั่นจักรยาน เด็กวัยนี้พยายามที่จะฝึกทักษะการเคลื่อนไหวเพื่อไม่ให้เหนื่อยหน้าเพื่อน เด็กบางคนอาจจะทดลองฝึกหัดทักษะใหม่ๆ โดยลืมหัดถึงอันตราย บางครั้งก็เจ็บตัวได้ มีอุบัติเหตุในการเล่น

5. การประสานงานระหว่างมือและตาของเด็กวัยนี้จะดีขึ้น เด็กสามารถที่จะอ่านเขียน และวาดรูปได้ดีขึ้น กิจกรรมในโรงเรียนควรจะสนับสนุนให้เด็กได้ใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการวาดรูปและศิลปะต่างๆ เช่น การปั้นรูป การแกะสลัก เป็นต้น

6. เด็กวัยนี้บางที่จะทำกิจกรรมอย่างไม่เหน็ดเหนื่อย และมักจะประกอบกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งอยู่เสมอ เด็กวัยนี้มักจะใช้เวลาส่วนมากอยู่กับเพื่อนทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน

พัฒนาการทางด้านเชาวน์ปัญญา

เพียเจท์ เรียกวัยประถมศึกษากว่า Concrete operation ซึ่งเด็กวัยประถมศึกษานี้ระดับเชาวน์ปัญญาอยู่ในขั้นที่ 3 Concrete operations (อายุ 7-11 ปี) พัฒนาการทางด้านเชาวน์ปัญญาและความคิดของเด็กวัยนี้แตกต่างกับเด็กในวัยอนุบาลมาก เด็กวัยนี้สามารถที่จะสร้างกฎเกณฑ์และตั้งเกณฑ์ในการแบ่งสิ่งแวดล้อมออกเป็นหมวดหมู่ได้ถ้าหากแสดงการทดลองเกี่ยวกับน้ำในแก้ว 2 ใบที่เท่ากันและเทน้ำจากใบหนึ่งไปในแก้ว ค ที่มีขนาดเล็กกว่าเด็กวัยนี้ก็จะตอบได้ว่าน้ำยังคงมีปริมาณเท่ากันไม่ว่าระดับของน้ำไม่เท่ากันเพราะปริมาณน้ำในแก้ว ค มาจากแก้ว ก ที่มีขนาดเท่ากับแก้ว ข และถ้าแสดงการทดลองเกี่ยวกับความยาวของไม้ตามรูป 3ก และ 3ข เด็กวัยนี้ก็จะสามารถจะบอกได้ว่าขนาดของไม้ ก และ ข ยังคงเท่ากันสรุปแล้วเด็กวัยนี้สามารถที่จะเข้าใจเหตุผลว่าของที่มีขนาดเท่ากันแม้ว่าจะแปรรูปร่างก็ยังคงจะมีขนาดเท่ากันหรือคงตัวนอกจากนี้เด็กยังเข้าใจความหมายของการเปรียบเทียบว่าของจะสูงกว่าหนักกว่าหรือเบากว่าเช่นเดียวกับมากหรือน้อยไม่เป็นที่เด็ดขาดหรือเป็นสิ่งที่สมบูรณ์ในตัว (Absolute) แต่ขึ้นอยู่กับว่าเปรียบกับอะไรเพียเจท์ สรุปความแตกต่างของเชาวน์ปัญญาของเด็กวัยนี้กับเด็กวัยอนุบาล ดังต่อไปนี้

1. การสร้างภาพในใจ (Mental Representations) เด็กในวัย 7-11 ปี สามารถที่จะวาดภาพความคิดในใจได้ ซึ่งตรงข้ามกับเด็กในวัย 2-6 ปี ซึ่งไม่สามารถที่จะทำได้ ถ้าหากจะถามเด็กอายุ 5 ขวบหลังจากกลับจากโรงเรียนใกล้ๆบ้านให้บอกทางไปโรงเรียน เด็ก 5 ขวบจะไม่สามารถบอกได้แต่เด็กอายุ 7-11 ปี จะสามารถบอกหรืออธิบายหรือเขียนแผนที่ได้ว่าไปโรงเรียนอย่างไร

2. ความคงตัวของสสาร (Conservation) เด็กในวัย 7-11 ปี สามารถที่จะบอกได้ว่าของเหลวหรือของแข็งจำนวนหนึ่งจะมีจำนวนคงที่ไม่ว่าจะเปลี่ยนแปลงหรือสถานที่วาง เช่น ในการทดลองเกี่ยวกับความคงตัวของสสารเด็กวัยประถมศึกษาจะสามารถตอบได้ถูก

3. การคิดเปรียบเทียบ (Relational Terms) เด็กในวัยประถมศึกษา สามารถที่จะคิดเปรียบเทียบได้ และสามารถที่จะเข้าใจว่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะใหญ่กว่ามากกกว่าน้อยกว่าขึ้นอยู่กับว่าเปรียบเทียบกับอะไร เช่นเดียวกับความมืดและสว่างขึ้นอยู่กับว่าเปรียบกับอะไร นอกจากนี้เด็กวัยนี้จะเข้าใจความหมายของส่วนย่อยและส่วนรวม

4. การแบ่งกลุ่มหรือจัดหมู่ (Class Inclusion) เด็กวัยประถมศึกษาสามารถที่จะตั้งเกณฑ์ที่จะแบ่งหรือจัดสิ่งแวดล้อมหรือสิ่งของรอบๆตัวเขาเป็นหมวดหมู่ได้ เช่น เข้าใจว่าสามารถจะแบ่งสุนัขแมวมารวมกันได้เพราะเป็นสัตว์สี่เท้าเหมือนกัน ถ้าเอากลูกกวาดสีต่างๆจำนวนต่างๆกัน เช่น ลูกกวาดห่อด้วยกระดาษสีเหลือง 8 อันและลูกกวาดห่อด้วยกระดาษสีน้ำตาล 4 อันและตั้งคำถามว่า “ลูกกวาดสีเหลืองมีมากกว่าหรือลูกกวาดทั้งหมดมีมากกว่ากัน” เด็กวัยนี้จะตอบว่า “ลูกกวาดทั้งหมด” ซึ่งตรงกันข้ามกับเด็กวัย 5 ขวบในวัยอนุบาล จะตอบว่า

“ลูกกวาดสีเหลือง” เพราะการรับรู้จะบอกให้เขารู้ว่าลูกกวาดสีเหลืองมีมากกว่าสีน้ำตาลและไม่ได้เข้าใจว่าลูกกวาดสีเหลืองเป็นแต่เพียงส่วนหนึ่งของลูกกวาดทั้งหมด

5. การเรียงลำดับ (Serialization and Hierarchical Arrangements) เด็กในวัยประถมศึกษา สามารถที่จะจัดของตามลำดับความหนักความยาวได้ เช่น เอาไม้ขนาดต่างๆกันและบอกให้เด็กวัยนี้เรียงระดับตามความยาวเด็กวัยนี้จะทำได้ง่ายตายซึ่งในวัยอนุบาลจะยังทำไม่ได้

6. การคิดย้อนกลับ (Reversibility) เด็กวัยประถมศึกษา สามารถที่จะคิดกลับได้ เช่น เด็กวัยนี้จะคิดว่า ถ้า $5+7 = 12$ จะตอบปัญหาได้ว่า $12-7$ จะได้ 5 หรือ $12-5$ ได้ 7 เป็นต้น

พัฒนาการทางด้านเชาวน์ปัญญาและความคิดของเด็กอายุระหว่าง 7-11 ปีนับว่าเป็นไปอย่างรวดเร็วมากในขั้นนี้เพียเจต์ ได้เรียกว่า Concrete operations เด็กวัยนี้มีเชาวน์ปัญญาที่มีคุณภาพแตกต่างจากเด็กวัยอนุบาลขั้น Preoperational คือสามารถที่จะอ้างอิงด้วยเหตุผลและไม่ขึ้นกับการรับรู้จากรูปร่างเท่านั้น เด็กวัยนี้สามารถแบ่งกลุ่มโดยใช้เกณฑ์หลายๆอย่างและคิดย้อนกลับ (Reversibility) ได้ความเข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมและความสัมพันธ์ของตัวเลขก็เพิ่มขึ้น

วัยนี้เด็กชายสามารถคิดเหตุผลเชิงตรรกะได้ สามารถที่จะรับรู้สิ่งแวดล้อมได้ตามความเป็นจริง สามารถที่จะพิจารณาเปรียบเทียบโดยใช้เกณฑ์หลายๆ อย่าง โดยเฉพาะในการจัดของเป็นกลุ่ม นอกจากนี้เด็กวัยประถมศึกษา มีความเข้าใจเกี่ยวกับความคงตัวของสาร มีความเข้าใจว่าการเปลี่ยนแปลงรูปร่างภายนอกของสารไม่มีผลต่อสภาพเดิมต่อปริมาณน้ำหนัก และปริมาตร ถ้าให้ดินน้ำมันปั้นเป็นก้อนกลมเท่ากัน 2 ก้อนแก่เด็ก และถามว่าเท่ากันไหม หลังจากที่เด็กตอบว่าเท่ากันแล้ว เอาดินน้ำมันก้อนหนึ่งมาปั้นเป็นรูปยาวเหมือนไส้กรอกหรือตัวด้วงแล้วถามว่าคงมีปริมาณเท่ากับดินก้อนกลมหรือไม่เด็กวัยนี้ จะสามารถตอบได้ว่าเท่า เพราะดินน้ำมันรูปยาวมาจากดินน้ำก้อนกลม ซึ่งมีปริมาณเท่ากันความของปริมาตร เป็นความคงตัวที่ค่อนข้างจะยาก ดังนั้นเด็กเล็กบางคนอาจจะไม่เข้าใจแต่โดยเฉลี่ยแม้เด็กอายุราวๆ 7-8 ขวบ จะมีความเข้าใจความคงตัวของปริมาตร นอกจากนี้เด็กสามารถเปรียบเทียบสิ่งของว่ามากกว่า ใหญ่กว่า ยาวกว่า เข้มกว่า ถ้าหากมีของจริงตั้งให้เด็กเด็กจะสามารถจัดลำดับได้

พัฒนาการทางด้านภาษาและการใช้สัญลักษณ์ของเด็กวัยประถมศึกษาเจริญก้าวหน้ามาก เด็กจะเริ่มเข้าใจกฎเกณฑ์ต่างๆ อย่างมีเหตุผล และเข้าใจความหมายของบทเรียนทั้งทางคณิตศาสตร์ ภาษา และการอ่าน มีความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและสามารถอธิบายได้ เด็กวัยนี้มักจะสนใจคำโคลง หรือกลอน ที่สอดคล้องกัน หรือปัญหาต่างๆ ที่จะต้องแก้ด้วยความคิด เหตุผล ถ้าแก้ได้ก็จะมีคามภูมิใจ

พัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพ

ทฤษฎีพัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพที่จะนำมาอธิบายบุคลิกภาพของเด็กในวัยประถมศึกษาที่มีอายุราวๆ 6-12 ปี คือ ทฤษฎีของฟรอยด์ (Freud) และอีริกสัน (Erikson) ฟรอยด์เรียกเด็กวัยประถมศึกษาว่า ขั้นแฝง (Latency Stage) เด็กวัยนี้อายุอยู่ระหว่าง 6-12 ปี เป็นระยะที่ฟรอยด์กล่าวว่า เด็กเก็บกดความต้องการทางเพศหรือความต้องการทางเพศสงบลง (Quiescence Period) เด็กชายมักเล่นหรือจับกลุ่มกับเด็กชาย ส่วนเด็กหญิงก็

จะเล่นหรือจับกลุ่มกับเด็กหญิง ซึ่งหมายความว่า เป็นวัยที่เก็บกดความต้องการทางเพศ หรืออาจจะอธิบายว่าเป็นระยะที่ความต้องการทางเพศสงบลง เด็กวัยนี้มักจะรวมกลุ่มกับเพื่อนเพศเดียวกัน เด็กชายจะเล่นกับเด็กชาย เด็กหญิงจะเล่นกับเด็กหญิง เด็กวัยนี้จะมีมโนธรรม รู้จักว่าอะไรผิดอะไรถูก โดยใช้มาตรฐานจริยธรรมของผู้ใหญ่เป็นเกณฑ์ ส่วนอิริคสัน เรียกวัยประถมศึกษาว่า อยู่ในขั้นที่ 4 ความต้องการที่จะทำกิจกรรมอยู่เสมอ-ความรู้สึกด้อย (Industry vs Inferiority) อิริคสันใช้คำว่า Industry กับเด็กอายุประมาณ 6-12 ปี เนื่องจากเด็กวัยนี้มีพัฒนาการทางด้านเขาวงกตปัญญาและทางด้านร่างกาย อยู่ในขั้นที่มีความต้องการที่จะทำอะไรอยู่เสมอไม่เคยว่างหรืออยู่เฉยๆ แม้ว่าเด็กที่เติบโตในวัฒนธรรมที่ไม่มีการศึกษาในโรงเรียนทั่วโลกก็จะพบว่า เด็กวัยนี้เป็นวัยที่จะเริ่มฝึกหัดอาชีพ ยกเช่น พวกเอสกีโมจะไปตกปลา สำหรับวัฒนธรรมที่จะต้องล่าสัตว์เพื่อเลี้ยงชีวิต ก็จะหัดทำลูกศรเพื่อไปยังสัตว์ สำหรับสังคมที่มีการศึกษาในโรงเรียน เด็กก็จะอยู่ในโรงเรียน เรียนหัดอ่าน หัดเขียน และคิดเลข เด็กวัยนี้มักจะภูมิใจจะทำอะไรได้ จะขยันและจะใช้ความพยายามอย่างมาก ผู้ใหญ่จะต้องพยายามช่วยให้เด็กได้รับสัมฤทธิ์ผล ให้เขารู้ว่าเขามีความสามารถ เพื่อจะให้มีความรู้สึกที่ดีต่อตัวของเขาเอง (Positive self-concept) เด็กวัยนี้จะต้องมีประสบการณ์ที่ส่งเสริมไม่ให้เกิดให้เขาคิดว่าคนเราเก่งมีความสามารถทำอะไรก็ได้ เพื่อจะไม่ให้เกิดปมด้อยอย่างเดียว แต่เด็กก็อาจจะดิเตียนกันเอง เปรียบเทียบความสามารถกันเสมอ ครูและบิดามารดามีส่วนช่วยให้เด็กที่โชคไม่ดี ทำงานช้า สู้คนอื่นไม่ได้ โดยพยายามหาสิ่งเด็กคนนั้นทำได้ดีกว่าคนอื่นและนอกจากชี้ให้เห็นความสามารถพิเศษของเขา และประกาศให้คนอื่นเห็นด้วย เช่น เด็กบางคนอาจจะทำงานช้า เสร็จช้า แต่เมื่อเสร็จแล้วเป็นผลงานที่มีความถูกต้องสมบูรณ์ เด็กบางคนเรียนไม่เก่งแต่ทำกิจกรรมต่างๆ ที่ใช้มือได้ดี หรือเล่นกีฬาเก่ง การช่วยเหลือแบบนี้ก็จะช่วยทำให้เด็กไม่มีปมด้อยและมีทัศนคติที่ดีต่อตนเอง

พัฒนาการทางด้านอารมณ์และสังคม

แม้ว่าเด็กวัยประถมศึกษาจะเรียนรู้การควบคุมอารมณ์ แต่ผู้ใหญ่ควรคำนึงถึงความแตกต่างกันมาก เด็กบางคนยังมีความกลัวสัตว์ เช่น งู แม้ว่าจะเป็นงูไม่มีพิษ กลัวความมืด กลัวที่สูง กลัวฟ้าผ่า ฟ้าร้อง แต่สิ่งที่เด็กวัยนี้กลัวที่สุดก็คือ กลัวว่าจะถูกล้อเพราะแตกต่างกับเพื่อน นอกจากความกลัว เด็กวัยนี้ยังมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับการเรียน กลัวว่าจะสอบไม่ได้ จะถูกทำโทษหรือกลัวว่าเพื่อนจะไม่ชอบ ถ้าเด็กมีความวิตกกังวลมากอาจจะแสดงพฤติกรรมที่แตกต่างกันบ้าง อาจจะซึม ไม่ตั้งใจเรียน นอนหลับในห้องเรียน บางคนอาจแสดงออกโดยการไม่อยู่นิ่ง มีอารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย หรือแสดงพฤติกรรมที่ทำให้ความแปลกใจให้แก่คนอื่น เด็กวัยนี้ถ้ามีอารมณ์โกรธ อาจจะมีการต่อสู้กันทางร่างกาย หรืออาจจะด้วยวาจาโดยการล้อหรือตั้งสมญา พูดจาถากถาง ชู หรือบางครั้งอาจจะไม่พูดกับคนที่ทำให้โกรธ การแสดงออกอารมณ์โกรธจะแตกต่างกันในหมู่เด็กหญิงและเด็กชาย เด็กหญิงอาจจะร้องไห้เวลาโกรธ การช่วยเด็กที่แสดงความโกรธโดยการทำร้ายผู้อื่นควรจะใช้การอธิบายให้เด็กเข้าใจว่าพฤติกรรมดีที่เด็กจะเลียนแบบได้ นอกจากนี้ ครูควรพยายามให้แรงเสริมเวลาที่เด็กสามารถระงับความโกรธได้ การลงโทษเด็กโดยเฉพาะการตีหรือการลงโทษให้เจ็บกายจะเป็นการส่งเสริมให้เด็กแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวเวลาโกรธมากขึ้น

นอกจากอารมณ์ต่างๆ ดังกล่าว เด็กวัยนี้เป็นวัยที่เต็มไปด้วยความร่าเริงปิติเบิกบานเด็กจะสนุกในการเล่นจากการที่ประสบความสำเร็จในกิจกรรมที่ทำ ทั้งทางด้านการเรียนและในการเล่นเกมส์ต่างๆ ข้อสำคัญที่สุด ถ้าเด็กจะต้องประสบความสำเร็จ ก็จะต้องประสบความสำเร็จ ก็จะรู้ว่าตนมีสมรรถภาพ

สำหรับพัฒนาการทางด้านสังคม เด็กวัยนี้จะมีสังคมพิเศษเฉพาะของเด็ก เด็กมักจะรวมกลุ่มตามเพศในการเล่นเกมส์ต่างๆ ก็มักจะแบ่งตามเพศ เพื่อนจะมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทัศนคติและค่านิยมของเด็กวัยนี้ เด็กสามารถปรับตัวให้เข้ากับเพื่อนๆ ในวัยนี้จะไม่มีปัญหาในการปรับตัวเวลาที่เป็นผู้ใหญ่ สำหรับเด็กที่มีปัญหาควรจะได้รับช่วยเหลือจากครู การใช้สังคมมีดีจะช่วยครูให้ทราบว่า ใครเป็นคนที่เพื่อนรักหรือชอบมาก และใครบ้างที่เพื่อนไม่ชอบ เด็กที่ถูกทุกคนไม่ยอมรับเป็นเพื่อนมักจะมีปัญหาด้านความประพฤติ ซึ่งจำเป็นจะต้องได้รับการแก้ไขช่วยเหลือจากครู

เด็กวัยประถมศึกษาเป็นวัยที่เริ่มที่จะใช้เวลาส่วนมากอยู่กับเพื่อน และเริ่มเรียนรู้ที่จะให้ความร่วมมือ รู้จักให้และรับ เด็กจะใช้เวลากับเพื่อนร่วมวัยมากขึ้น เพื่อนร่วมวัยเป็น Socialization agent ที่สำคัญ เด็กจะเลียนแบบพฤติกรรมต่างๆ จากเพื่อน เพื่อนเป็นผู้ที่เสริมแรง ขณะเดียวกันจะเป็นผู้ประเมินพฤติกรรมให้คำติชม ดังนั้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนจึงสำคัญมาก เด็กบางคนอาจจะมีปัญหาไม่มีเพื่อน ครูควรพยายามหาทางช่วยโดยพยายามหาสาเหตุว่าอะไรเป็นเหตุที่ทำให้เพื่อนไม่ยอมรับ และพยายามหาทางแก้ไข นอกจากนี้การมีเพื่อนสนิทก็สำคัญสำหรับเด็กวัยนี้จากการวิจัยพบว่า วัยเด็กประถมศึกษาเป็นวัยที่มีความสุข ความพึงพอใจเกี่ยวกับวัยของตน ตรงข้ามกับเด็กวัยรุ่น ซึ่งไม่มีความพึงพอใจในวัยของตน วัยรุ่นบางคนอาจจะกลับไปอยู่ในวัยเด็กประถมศึกษา เพราะเป็นวัยที่มีความสุขที่สุด ส่วนมากจะบ่งว่าวัยเด็กประถมศึกษา ผู้ใหญ่บางคนยังสามารถเล่าเหตุการณ์และประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในวัยนั้นได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจึงไม่เป็นการยากที่ครูจะช่วยเด็กวัยนี้ให้มีความสุข

วัยมัธยมศึกษา (อายุ 12-18 ปี)

พัฒนาการทางด้านร่างกาย

พัฒนาการทางด้านร่างกายของเด็กวัยนี้เป็นไปอย่างรวดเร็ว จนทำให้เด็กวัยรุ่นเองตระหนักในการเปลี่ยนแปลง และมีความวิตกกังวล ดังนั้น ทั้งผู้ปกครองและครูควรเตรียมเด็กให้เข้าสู่วัยรุ่นอย่างราบรื่น โดยการอธิบายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย โดยเฉพาะความแตกต่างระหว่างบุคคลและคำแนะนำในการปฏิบัติตนเกี่ยวกับการออกกำลังกาย การรับประทานอาหาร อัดมโนทัศน์ของเด็กขึ้นอยู่กับการรับรู้ตัวเองว่าเป็นคนสวยหรือไม่สวย มีรูปร่างดีหรือไม่ดี พัฒนาการทางด้านร่างกายของเด็กมีดังต่อไปนี้

1. วัยรุ่นจะเริ่มต้นมีการเจริญเติบโตทางด้านร่างกาย มีการเปลี่ยนแปลงทางความสูงและน้ำหนักอย่างรวดเร็วมาก (Growth Spurt) การเปลี่ยนแปลงนี้มีความแตกต่างระหว่างเพศเด็กหญิงจะเริ่มเมื่ออายุระหว่าง 8-12 ปี หรืออายุเฉลี่ยประมาณ 11 ปี ซึ่งเร็วกว่าเด็กชายอายุเฉลี่ยประมาณ 13 ปี (Tanner, 1970 อ้างถึงใน สุรางค์ โคว์ตระกูล, 2556)

2. การเปลี่ยนแปลงของอวัยวะสืบพันธุ์ ก็จะมีเริ่มในวัยแรกรุ่น (Puberty) เนื่องจากฮอร์โมนเกี่ยวกับการเจริญเติบโตที่ต่อมพิทูอิทารี (Pituitary Gland) หรือต่อมใต้สมองได้สร้างขึ้นเด็กหญิงจะมีการเปลี่ยนแปลงของรังไข่ และมีการตกไข่ (Ovulation) และการเพิ่มฮอร์โมนที่เรียกว่าเอสโตรเจนส์ (Estrogens) ในสายเลือด สำหรับเด็กชายจะมีการเพิ่มขนาดของอวัยวะสืบพันธุ์และมีการสร้างเซลล์สืบพันธุ์และเพิ่มฮอร์โมนของผู้ชายที่เรียกว่าแอนโดรเจนส์ (Androgens)

3. การเปลี่ยนแปลงทุติยภูมิทางเพศ (Secondary Sex Characteristics) จะปรากฏเป็นระยะการแตกเนื้อหนุ่มสาว เด็กหญิงจะเพิ่มขนาดของหน้าอก สะโพก มีรูปร่างอวบขึ้น และมีเอว เด็กชายจะมีไหล่กว้างขึ้น มีกล้ามเนื้อที่แข็งแรง การเปลี่ยนของเสียง จะเห็นได้ชัดในเด็กชาย คือ เสียงห้าวและแปร่ง นอกจากนี้ ยังมีการเปลี่ยนแปลงกับผิวหนัง โดยเฉพาะหน้า เด็กหญิงวัยรุ่นบางคนจะมีสิวเต็มหน้า เด็กชายบางคนก็จะมีสิวเหมือนกัน ทั้งชายและหญิงจะมีขนขึ้นตามร่างกาย แขน ขา หน้า และรอบอวัยวะสืบพันธุ์ เป็นต้น

4. อัตราการเจริญเติบโตส่วนต่างๆ ของร่างกาย อาจจะไม่พร้อมกันหรือเวลาเดียวกัน เช่น เด็กบางคนจะมีการเปลี่ยนแปลงขนาดของเท้า ทั้งยาวและใหญ่ขึ้น แต่ส่วนอื่นของร่างกายยังไม่เปลี่ยนแปลง บางคนจะรู้สึกว่าแขนขายาวขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ไหล่ยังคงเดิม เด็กวัยรุ่นมักจะมีความรู้สึกกังวลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย และมักจะรู้สึกตัวอยู่เสมอว่า ร่างกายของตนกำลังเปลี่ยนแปลง และคิดว่าคนอื่นจะคิดอย่างไรเกี่ยวกับรูปร่างของตน เด็กวัยรุ่นบางคนไม่มีความพอใจเกี่ยวกับรูปร่างลักษณะของตน เช่น อยากเตี้ยลงหรืออยากสูงขึ้น

5. เด็กหญิงจะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายอย่างรวดเร็วสุดยอตราๆ 12 ปี ส่วนเด็กชายจะมีระยะสุดยอตราของการเจริญเติบโตราวๆ 14 ปี หลังจากนั้นการเจริญเติบโตจะเริ่มช้าลง แต่ทั้งชายและหญิงยังคงเจริญเติบโตต่อไป ทั้งด้านความสูงและน้ำหนัก เด็กชายส่วนมากจะหยุดการเจริญเติบโตราวๆ อายุ 21 ปี แต่บางคนก็ยังคงเปลี่ยนแปลง โตไม่หยุดจนถึงอายุ 25 ปี สำหรับเด็กหญิงจะหยุดการเจริญเติบโตราวๆ อายุ 17 ปี แต่บางคนยังเจริญเติบโตต่อไปจนถึงอายุ 21 ปี อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างในการเจริญเติบโตมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพของเด็กวัยนี้ แต่เด็กหญิงที่มีร่างกายเจริญเติบโตช้าตอนวัยแรกรุ่นจะไม่มีปัญหาในการปรับตัวกลับเป็นผลกำไร ส่วนเด็กชายถ้าร่างกายเจริญเติบโตช้าจะมีปัญหาในการปรับตัวและมักจะเข้ากับเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกันไม่ได้ มักจะรู้สึกว่าตนมีปมด้อยและมีพฤติกรรมที่ต้องการเรียกร้องความสนใจจากผู้อื่น ส่วนเด็กชายที่มีความเจริญเติบโตเร็วกว่าเพื่อนๆ จะเป็นผู้ที่ปรับตัวได้ดี เป็นที่ยอมรับของเพื่อนฝูง และมักจะเป็นผู้นำ มีความเชื่อมั่นในตนเองและมีพฤติกรรมเป็นผู้ใหญ่ เด็กหญิงมีอัตราการเจริญเติบโตของร่างกายเร็วกว่าเพื่อนๆ และอยู่ชั้นต่ำกว่าชั้น ป.6 จะเป็นผู้มีปัญหาในการปรับตัวถ้าเด็กหญิงมีการเจริญเติบโตเร็ว แต่เรียนชั้นสูงกว่าคือ ป.6 หรือ ม.1 เด็กจะไม่มีปัญหาในการปรับตัว ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการเจริญเติบโตและบุคลิกภาพของเด็กหญิงจะต้องพิจารณาถึงระดับการศึกษาควบคู่ไปด้วย

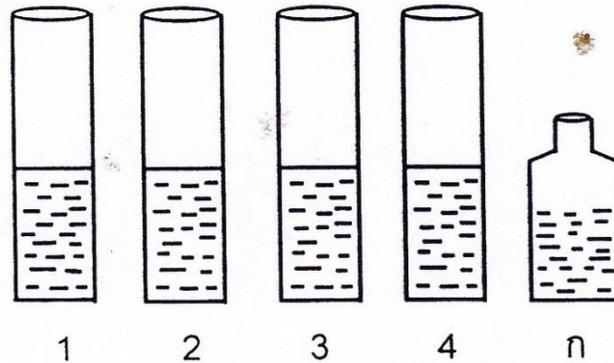
พัฒนาการทางด้านเชาวน์ปัญญา

เพียเจท์ ให้ชื่อขั้นพัฒนาการของวัยมัธยมศึกษาหรือวัยรุ่นว่า Formal Operations แต่พัฒนาการทางด้านเชาวน์ปัญญาของเด็กวัยรุ่นบางคนยังอยู่ระหว่าง Concrete Operations และ Formal Operations แต่

ในที่สุดก็จะถึงขั้น Formal Operations ขั้นที่ 4 Formal operations (12 ปีถึงวัยรุ่นใหญ่) ในขั้นนี้พัฒนาการทางด้านเขาวนปัญหาและความคิดของเด็กเป็นขั้นสุดยอดคือเด็กในวัยนี้จะเริ่มคิดเป็นผู้ใหญ่ความคิดแบบเด็กจะสิ้นสุดลงเด็กสามารถที่จะคิดหาเหตุผลนอกเหนือไปจากข้อมูลที่มีอยู่ สามารถที่จะคิดอย่างนักวิทยาศาสตร์สามารถที่จะตั้ง สมมติฐานและทฤษฎีและเห็นว่าความเป็นจริงที่เห็นกับการรับรู้ไม่สำคัญเท่ากับความคิดถึงสิ่งนี้อาจเป็นไปได้ (Posibility) เพียงเท่านี้ ได้สรุปว่า เด็กวัยนี้เป็นผู้ที่คิดเหนือไปกว่าสิ่งปัจจุบันสนใจที่จะสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับทุกสิ่งทุกอย่างและมีความพอใจที่จะคิดพิจารณาเกี่ยวกับสิ่งที่ไม่มีความจริงหรือสิ่งที่เป็นนามธรรม

ขอยกตัวอย่างที่จะช่วยทำให้เข้าใจพัฒนาการทางด้านเขาวนปัญหาของเด็กวัยนี้ดังต่อไปนี้

ตัวอย่างนี้เป็นตัวอย่างที่มีชื่อเสียงของเพียเจท์ ซึ่งเป็นการทดลองผสมสารเคมีดังต่อไปนี้ ผู้ทดลองเริ่มแสดงให้เด็กดูว่ามีหลอดแก้วใสของเหลวไม่มีสี 4 หลอดและขวดเล็กๆหนึ่งขวด ดังภาพประกอบ 4

ภาพประกอบ 4 การทดลองผสมสารเคมี (สุรงค์ ไคว้ตระกูล, 2556)

หลอดที่ 1 ใส่กรดกำมะถันอย่างอ่อน

หลอดที่ 2 ใส่น้ำ

หลอดที่ 3 ใส่น้ำที่มีออกซิเจนละลายอยู่ (Oxygenated water)

หลอดที่ 4 ใส่ Thiosulphate

ขวดเล็ก ก Potassium iodide

ในมือของผู้ทดลองมีหลอดใสของเหลวไม่มีสี 2 หลอด หลอดที่ 1 ใส่น้ำเฉยๆ หลอดที่ 2 ใส่ของผสมของกรดกำมะถันอย่างอ่อนและ Oxygenated Water เสร็จแล้วผู้ทดลองหยดของเหลวในขวด ก (Potassium Iodide) ลงไปในหลอดที่หนึ่งที่มีน้ำเป็นของเหลวก็จะยังคงไม่มีสี แต่เมื่อหยด Potassium Iodide ลงไปในหลอดที่สองที่มีกรดกำมะถันอย่างอ่อนและ Oxygenated Water สีจะเปลี่ยนเป็นสีเหลืองทันทีเสร็จแล้วผู้ทดลองบอกเด็กที่เฝ้าดูอยู่ว่าให้ทำของเหลวสีเหลืองเหมือนกับที่ผู้ทดลองทำและเด็กอาจจะใช้ของเหลวอย่างใดอย่างหนึ่งจาก 4 หลอดหรืออาจจะใช้ของผสมจาก 4 หลอดแต่เด็กไม่ทราบว่าจะของเหลวใน 4 หลอดต่างกันอย่างไรหรือมีอะไรบ้าง

และไม่ทราบหลอดแก้ว 2 หลอดที่อยู่ในมือของผู้ทดลองมีของเหลวอะไรบ้างและเนื่องจากของเหลวในหลอด 4 หลอดเป็นของเหลวไม่มีสีจึงดูเหมือนกันแม้จะเป็นสารเคมีต่างกัน ฉะนั้นเด็กจำเป็นต้องมีเขาวนปัญญาถึงขั้น Formal Operations จึงจะสามารถคิดถึงสิ่งที่อาจจะเป็นไปได้โดยการตั้งสมมติฐานทดลองส่วนผสมต่างๆอย่างเป็นระเบียบ การทดลองอันนี้เป็นการทดลองที่จะบอกได้อย่างดีที่สุดว่าเด็กมีเขาวนปัญญาถึงขั้น Formal Operations หรือไม่เด็กที่พัฒนาการถึงขั้นนี้จะทำดังนี้

1. ทดลองผสมของเหลวในขวด ก กับของเหลวทุกอย่างที่ละลาย (ซึ่งจะไม่ทำให้เกิดสีเหลืองแสดงว่าผสมที่ละลายจะไม่ได้สีเหลืองจึงต้องทำขั้นต่อไป)

2. ผสม 1 กับ 2 + ของเหลวในขวด ก

3. ผสม 1 กับ 3 + ของเหลวในขวด ก ผู้ทำให้เกิดสีเหลือง

4. ผสม 1 กับ 4 + ของเหลวในขวด ก

5. ผสม 1 กับ 2 และ 3 + ของเหลวในขวด ก ผู้ทำให้เกิดสีเหลือง

เด็กบางคนสามารถบอกได้ว่าของเหลวในหลอดที่ 2 เป็นน้ำโดยขอให้ผู้ทดลองนำน้ำมาให้และเอาผสมกับของเหลวในหลอดที่ 1 และที่ 3 และของเหลวในขวด ก ซึ่งจะทำให้เกิดสีเหลืองและสรุปว่าของเหลวในหลอดที่ 2 เป็นน้ำและเมื่อขอให้ทำซ้ำ เด็กก็จะทำได้ ตรงข้ามกับเด็กที่เขาวนปัญญาไม่ถึงขั้น Formal operations จะไม่สามารถคิดแก้ปัญหาเช่นนี้ได้ เวลาให้ทำก็จะผสมโดยไม่มีระเบียบไม่มีความคิดที่จะจดจำไว้หรือบันทึกว่าทำอะไรบ้างแม้ว่าบางครั้งเวลาที่เด็กเกิดบังเอิญผสมหลอดที่ 1 และที่ 3 กับของเหลวในขวด ก เด็กก็จะทำซ้ำไม่ได้ไม่สามารถจะอธิบายได้

การทดลองนี้มีความสำคัญมากเพราะนักจิตวิทยา ใช้แยกเด็กที่มีปัญหาว่าเป็นเด็กที่มีเขาวนปัญญาอ่อนที่แท้หรือเสแสร้งว่าเป็นเด็กโง่หรือมีปัญหาอ่อน โดยเด็กบางคนแกล้งไม่ตอบเวลาใช้ข้อทดสอบเขาวนเพื่อจะแกล้งว่าเป็นเด็กโง่แต่ถ้าหากใช้การทดลองนี้เด็กจะสนใจและไม่สามารถที่จะทราบได้ว่าถูกทดสอบเขาวนจึงช่วยให้นักจิตวิทยาสามารถที่จะค้นพบได้ว่าเด็กมีปัญหาอ่อนจริงหรือปลอม

ซึ่งเด็กในวัยนี้จะสามารถคิดได้อย่างผู้ใหญ่ เนื่องจากเด็กวัยรุ่นสามารถที่จะคิดสิ่งที่เป็นามธรรมได้ เด็กวัยนี้จึงมีความสนใจในปรัชญาชีวิต ศาสนา สามารถที่จะใช้เหตุผลเป็นหลักในการตัดสินใจ สามารถคิดเหตุผลได้ทั้งอนุমানและอุปมาน และจะมีหลักการ เหตุผลของตนเองเกี่ยวกับความยุติธรรม ความเสมอภาค และมนุษยธรรม การสอนเด็กวัยรุ่นควรจะทำให้เด็กรู้จักคิด เป็นต้นว่า การแก้ปัญหาโดยใช้หลักวิทยาศาสตร์ การสอนความคิดรวบยอด เป็นต้น

พัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพ

เด็กวัยนี้เป็นวัยที่สนใจตนเอง อยากรู้ว่าตนคือใคร ซึ่งเป็นคำถามที่ตอบได้ยาก เด็กวัยรุ่นจะต้องมีความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและยอมรับ และจะต้องมีความเข้าใจบทบาทของตนในสังคม และความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ถ้าเด็กวัยรุ่นสามารถจะตอบคำถามว่าตนคือใคร ก็จะไม่มีปัญหาในการปรับตัว จะมีความคิดเป็นของตนเอง และไม่ตามอย่างเพื่อนในทางที่ผิด นอกจากนี้ จะมีจุดประสงค์ของชีวิตที่แน่นอนเกี่ยวกับ

อาซีฟ ฟรอยด์ (Freud) ได้อธิบายพัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพของเด็กวัยนี้ว่าอยู่ในขั้นสนใจเพศตรงข้าม (Genital stage) วัยนี้เป็นวัยรุ่นเริ่มตั้งแต่อายุ 12 ปีขึ้นไปจะมีความต้องการทางเพศ จะมีความสนใจในเพศตรงข้าม ซึ่งเป็นระยะเริ่มต้นของวัยผู้ใหญ่ ส่วนอีริกสัน เรียกวัยรุ่นนี้ว่าอยู่ในขั้นที่ 5 อัตภาพ หรือการรู้จักว่าตนเองเป็นเอกลักษณ์-การไม่รู้จักตนเองหรือสับสนในบทบาทในสังคม (Ego Identity vs Role Confusion) อีริกสันกล่าวว่าเด็กในวัยนี้ที่มีอายุระหว่าง 12-18 ปี จะรู้สึกที่ตนเอง มีความเจริญเติบโต โดยเฉพาะทางด้านร่างกายเหมือนกับผู้ใหญ่ทุกอย่าง ร่างกายเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีการเปลี่ยนแปลงทางเพศทั้งหญิงและชาย เด็กวัยรุ่นจะมีความรู้สึกในเรื่องเพศและบางคนเป็นกังวลต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ประกอบกับพัฒนาการทางด้านเขาวนปัญญา เด็กวัยรุ่นจะเริ่มคิดแบบผู้ใหญ่ ฉะนั้นเด็กวัยรุ่นจะตั้งคำถาม ถามตนเองว่า ฉันคือใคร (who am I ?) และคิดว่าถ้าโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว จะประกอบอาชีพอะไร เด็กวัยรุ่นส่วนมากยังมีความสับสน และไม่แน่ใจ ว่าอยากเป็นผู้ใหญ่ หรือบางครั้งก็อยากเป็นเด็ก อยากจะตัดสินใจทำอะไรเอง เวลาผู้ใหญ่ห้าม เด็กจะไม่พอใจ บางครั้งก็คิดว่าผู้ใหญ่ไม่ช่วยตนตัดสินใจ เด็กวัยนี้มักจะหวังว่าคนอื่นคิดอย่างไรต่อตนเหมือนกับที่ตนคิดว่าตนคือใคร เด็กวัยรุ่นมีความเป็นหวังว่าจะทำอะไรไม่ได้ และอยากจะทำอะไรที่ตนประสบมาตั้งแต่เด็ก จะช่วยให้เขาเรียนหรือประกอบอาชีพที่เขาปรารถนาได้หรือไม่ เด็กวัยรุ่นมักมีความวิตกกังวลในใจกลัวว่าจะไม่เป็นที่ยอมรับของเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกัน เด็กจะจริงจังในการคบเพื่อน และค่อนข้างที่จะมีอุดมการณ์ของตนเอง ข้อสำคัญที่สุด เด็กวัยนี้ควรจะมีอัตภาพหาเอกลักษณ์ของตนเองได้ (Ego Identity) เพื่อที่จะได้มีความมั่นใจในตนเอง และรู้ว่าตนพร้อมที่จะก้าวไปสู่อนาคตของผู้ใหญ่ เตรียมอาชีพที่จะทำในอนาคต ถ้าเด็กขาดความมั่นใจในตนเอง ไม่รู้ว่าตน จะทำอะไร หรือมีบทบาทอย่างไร อีริกสันเรียกว่า Role Confusion คือเป็นคนไม่มีหลักการของตัวเองไม่รู้ว่าตนเองต้องการอะไรก็มักจะเลียนแบบผู้อื่นหรือใช้เวลานานกว่าจะพบว่าตนต้องการอะไร บางกรณีเด็กวัยรุ่นต้องการมีคนรักเพื่อจะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือความรู้สึก ซึ่งเป็นวิธีการที่จะช่วยให้ตนเข้าใจและรู้ว่าตนคือใคร นอกจากนี้มักจะเลียนแบบผู้อื่น ตามอย่างผู้อื่น ซึ่งอาจจะเป็นสาเหตุให้เข้ากับกลุ่มเด็กเกเร หรือพวกที่ก่ออาชญากรรมได้ ผู้ใหญ่บางครั้งก็มีส่วนทำให้เด็กวัยรุ่นมีอัตมโนทัศน์ทางลบ (Negative Self-concept) โดยการดูว่าและเรียกเด็กวัยรุ่นในทางไม่ดีต่างๆ เช่น บางครั้งเรียกลูกสาวว่า “โสเภณี” เพราะลูกสาวมีเพื่อนชายมาก ลูกอาจจะมีอาการโกรธแค้น เลยทำตัวให้เป็นอย่างที่คุณแม่เรียก เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเด็กวัยรุ่นมีความเจริญเติบโตทางเขาวนปัญญาเท่าเทียมผู้ใหญ่สามารถจะคิดสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ สามารถที่จะแก้ปัญหาโดยตั้งสมมติฐานและมีวิธีโดยใช้หลักปรนัยคิดหาเหตุผล ฉะนั้นถ้าหากพ่อแม่ และผู้ใหญ่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเด็ก แสดงให้เห็นว่ารักและหวังดี เด็กวัยนี้ก็อาจจะพึงเหตุผลที่พ่อแม่อธิบาย

ส่วนเด็กที่ไม่รู้จักว่าตนคือใครจะเผชิญปัญหาที่อีริกสันเรียกว่า Identity crisis เด็กจะรู้สึกสับสนในบทบาทของตนในสังคม มีปัญหาในการปรับตัวกับเพื่อนร่วมวัย ทั้งเพศชายและหญิง เพราะมีทัศนคติต่อตนเองในทางลบ ไม่มีความเชื่อมั่นในตนเอง และทำให้เด็กวัยนี้มีปัญหาในการเรียน ไม่มีจุดประสงค์ของชีวิต อีริกสันกล่าวว่า สังคมปัจจุบันมีความโน้มเอียงที่จะส่งเสริมให้เด็กวัยรุ่นมีปัญหาค้นพบว่าตนคือใคร เพราะมีบทบาทต่างๆ ในสังคมที่เด็กวัยรุ่นจะสำรวจไปเรื่อยๆ โดยไม่มีการผูกมัดตนเองว่าบทบาทที่ตนควรเลือกคืออะไร ใน

วัฒนธรรมบางแห่ง หรือสังคมโบราณมักจะมีการช่วยเด็กวัยรุ่นเลือกบทบาทที่จะเป็นผู้ใหญ่ โดยมีพิธีกรรมเป็นพิเศษ

ในปัจจุบันนี้ ผู้ใหญ่ เช่น ครู และผู้ปกครองมีบทบาทที่สำคัญที่สำคัญที่จะช่วยเด็กวัยรุ่นได้มากคือควรจะพยายามไม่ตั้งความคาดหวังว่าวัยรุ่นจะมีพฤติกรรมที่ผิดแปลก หรือไม่ยอมอยู่ในบังคับของผู้ใหญ่ ศาสตราจารย์เบนดูรา ได้ตั้งข้อสังเกตว่า “ถ้าทางสังคมประทับตราเยาวชนวัยรุ่นว่า “Teenages” และตั้งความคาดหวังว่าเด็กวัยรุ่นจะต้องเป็นผู้ที่ชอบทำอะไรผิดกับกฎเกณฑ์ และมีพฤติกรรมที่แปลกๆ ไม่สม่ำเสมอ ก็อาจจะเป็นอริสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เด็กวัยรุ่นมีการแสดงออกหรือมีพฤติกรรมเป็นไปตามคาดหวังที่ผู้ใหญ่ตั้งไว้”

ผู้ใหญ่ควรจะพยายามใช้เหตุผลและเป็นที่ปรึกษาของเด็กวัยรุ่น เป็นผู้ฟังที่ดี ยอมรับฟังเหตุผล ไม่บังคับเด็กวัยนี้จนเกินไป ข้อสำคัญที่สุด จะต้องพยายามเปลี่ยนทัศนคติทางลบที่มีต่อเยาวชนวัยรุ่น และเป็นตัวแบบที่ดีทั้งทางด้านความประพฤติ มาตรฐานจริยธรรม และค่านิยม เป็นต้นว่า ถ้าผู้ใหญ่ไม่ต้องการให้วัยรุ่นดื่มเหล้าสูบบุหรี่ ผู้ใหญ่ก็ต้องทำตนเป็นตัวอย่าง และเนื่องจากพัฒนาการทางเขาวรรณปัญญาของวัยรุ่นได้ถึงขั้นสูงสุด สามารถที่จะคิดและให้เหตุผลได้เหมือนผู้ใหญ่การให้เด็กวัยนี้ได้อ่านชีวประวัติของบุคคลตัวอย่างทั้งในประวัติศาสตร์และปัจจุบันจะเป็นการช่วยให้เด็กวัยนี้พิจารณาถึงค่านิยม อุดมคติ และปรัชญาของชีวิตโดยทั่วไป ข้อสำคัญที่สุด ผู้ใหญ่ทั้งครูและผู้ปกครองควรจะเป็นผู้ที่วัยรุ่นสามารถปรึกษาปัญหาได้

พัฒนาการทางด้านอารมณ์และสังคม

อารมณ์ของเด็กวัยรุ่น ค่อนข้างจะรุนแรงและเปลี่ยนแปลงง่าย หรือเรียกว่า เป็นวัยพายุบุแคม ความเครียดของอารมณ์เด็กวัยรุ่น บางครั้งจะเนื่องมาจากการปรับตัว เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย ความไม่ชอบหรือไม่พอใจในการเปลี่ยนแปลง พัฒนาการทางด้านอารมณ์ของวัยรุ่น มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางด้านร่างกาย ถ้าเด็กวัยรุ่นมีวุฒิภาวะเกี่ยวกับพัฒนาการทางร่างกายเร็ว จะช่วยพัฒนาการทางอารมณ์และสังคมให้เร็วขึ้นด้วย (Kagan, 1964 อ้างถึงใน สุรางค์ ไคว์ตระกูล, 2556) เนื่องจากวัยรุ่นเป็นวัยที่ค่อนข้างจะเอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง (Ego centric) เหมือนวัยอนุบาล แต่แตกต่างกันโดยที่วัยอนุบาลไม่ได้คำนึงว่าคนอื่นจะคิดอย่างไรส่วนวัยรุ่นมักจะเป็นห่วงว่าคนอื่นจะคิดอย่างไรโดยเฉพาะเพื่อนร่วมวัย เด็กวัยรุ่นที่มีปัญหาเกี่ยวกับการปรับตัว มักจะมีปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพจิตคือ มักจะมีความรู้สึกลึบซึมเศร้า (Depression) วัยรุ่นหญิงจะมีปัญหาเกี่ยวกับความรู้สึกซึมเศร้ามากกว่าวัยรุ่นชาย ความรู้สึกซึมเศร้าอาจจะเป็นเหตุให้เด็กวัยรุ่นมีปัญหาทางความประพฤติ เช่น การทดลองเสพยา และถ้ารุนแรงก็อาจจะถึงกับพยายามฆ่าตัวเอง

พัฒนาการทางด้านสังคม เพื่อนร่วมวัยมีความสำคัญต่อวัยรุ่น วัยรุ่นจึงมักคบเพื่อนที่มีความสนใจและมีค่านิยมร่วมกัน การคบเพื่อนของวัยรุ่นหญิงมักจะจริงจัง และมีเพื่อนสนิทที่จะปรับทุกข์สุขกันได้ ส่วนวัยรุ่นชายอาจจะเป็นเพื่อนที่ร่วมสนุก แต่มักจะไม่สนิทเหมือนวัยรุ่นหญิง นอกจากเด็กวัยรุ่นชายและหญิงจะมีเพื่อนเพศเดียวกันแล้ว เด็กวัยรุ่นเริ่มสนใจที่จะมีเพื่อนต่างเพศ หรืออาจจะชอบกันแบบคู่รักมีความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างจะจริงจัง

เด็กวัยรุ่นทั้งหญิงชายมีความต้องการที่จะทำอะไรทุกอย่างเหมือนเพื่อนร่วมวัย ตั้งแต่การแต่งตัว ความประพฤติ การใช้ภาษา รวมทั้งความเชื่อและค่านิยมการคบเพื่อนวัยนี้จึงมีความสำคัญมาก ผู้ปกครองควรจะพยายามที่จะให้คำแนะนำโดยชี้แจงให้เด็กวัยนี้คิดว่า การคบเพื่อนที่ดีมีความสำคัญอย่างไร พร้อมทั้งอธิบายอันตรายของการคบเพื่อนไม่ดี ทางโรงเรียนก็ควรส่งเสริมกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เด็กวัยนี้ได้ทำงานร่วมกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเรียนรู้บทบาทที่จะเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต

สรุป

พัฒนาการทางด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพัฒนาการทางด้านร่างกาย พัฒนาการทางด้านเชาวน์ปัญญา พัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพ พัฒนาการทางด้านอารมณ์และสังคม เป็นสิ่งที่ครูควรตระหนักและคำนึงถึง เพราะจะช่วยให้ครูเข้าใจและส่งเสริมพัฒนาการด้านต่างๆ ได้ตามความเหมาะสมของเด็ก นอกจากนี้ ความรู้เกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของผู้เรียนทั้ง 3 ระดับจะช่วยให้ผู้ที่จะเป็นครูเข้าใจในพัฒนาการของเด็กกว่าเป็นสิ่งที่มีความต่อเนื่องกัน พฤติกรรมบางอย่างของเด็กโตอาจเป็นผลเนื่องมาจากพื้นฐานหรือประสบการณ์ในวัยเด็ก

คำถามท้ายบท

1. จงสรุปพัฒนาการด้านต่างๆของเด็กในวัยอนุบาล
2. จงสรุปพัฒนาการด้านต่างๆของเด็กในวัยประถมศึกษา
3. จงสรุปพัฒนาการด้านต่างๆของเด็กในวัยมัธยมศึกษา
4. จงอธิบายลักษณะ Ego Centric ว่าเกิดขึ้นในวัยใดและเป็นอย่างไร
5. วัยรุ่นทำไมมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า วัยพายุบุแคม

เอกสารอ้างอิง

- สุรางค์ โค้วตระกูล. (2550). *จิตวิทยาการศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Kagan, J. (1964). *Impulsive and Reflective Children*. In J. Krumboltz. (Ed.), *Learning and the Educational Process*. Chicago: Rand McNally.
- Tanner, J. M. (1970). *Physical Growth*. In P. H. Massen (ed.) *Charmichael's Manual of Child Psychology* (3rd ed., Vol. 1) New York: Oryx Press.